

**Haags
Historisch
Museum**

Koloniaal Den Haag

**Een
onvoltooid
verleden**

Lessenserie voor in de klas
primair onderwijs (groep 7 en 8)
voortgezet onderwijs (klas 1 en 2)

Tentoonstelling Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden, fotograaf Mike Bink.

Inhoud

Aan de leerkracht

3

LES 1 HET VERLEDEN

5

Opdracht 1 Haagse straten

7

Opdracht 2 kolonialisme

8

Opdracht 3 de rol van Den Haag

9

Opdracht 4 koloniaal erfgoed in de stad

10

LES 2 HET HEDEN

13

Opdracht 1 gedicht Het huis van oma Gran

14

Opdracht 2 debatteren

15

LES 3 DE TOEKOMST

18

Opdracht 1 reflectie

20

Opdracht 2 in de voetsporen van Multatuli

20

Opdracht 3 tentoonstelling in de klas

21

Werkblad 1 Haagse straten

24

Werkblad 2 Nederlands kolonialisme op de kaart

25

Werkblad 3 gedicht

26

Werkblad 4 debatteren

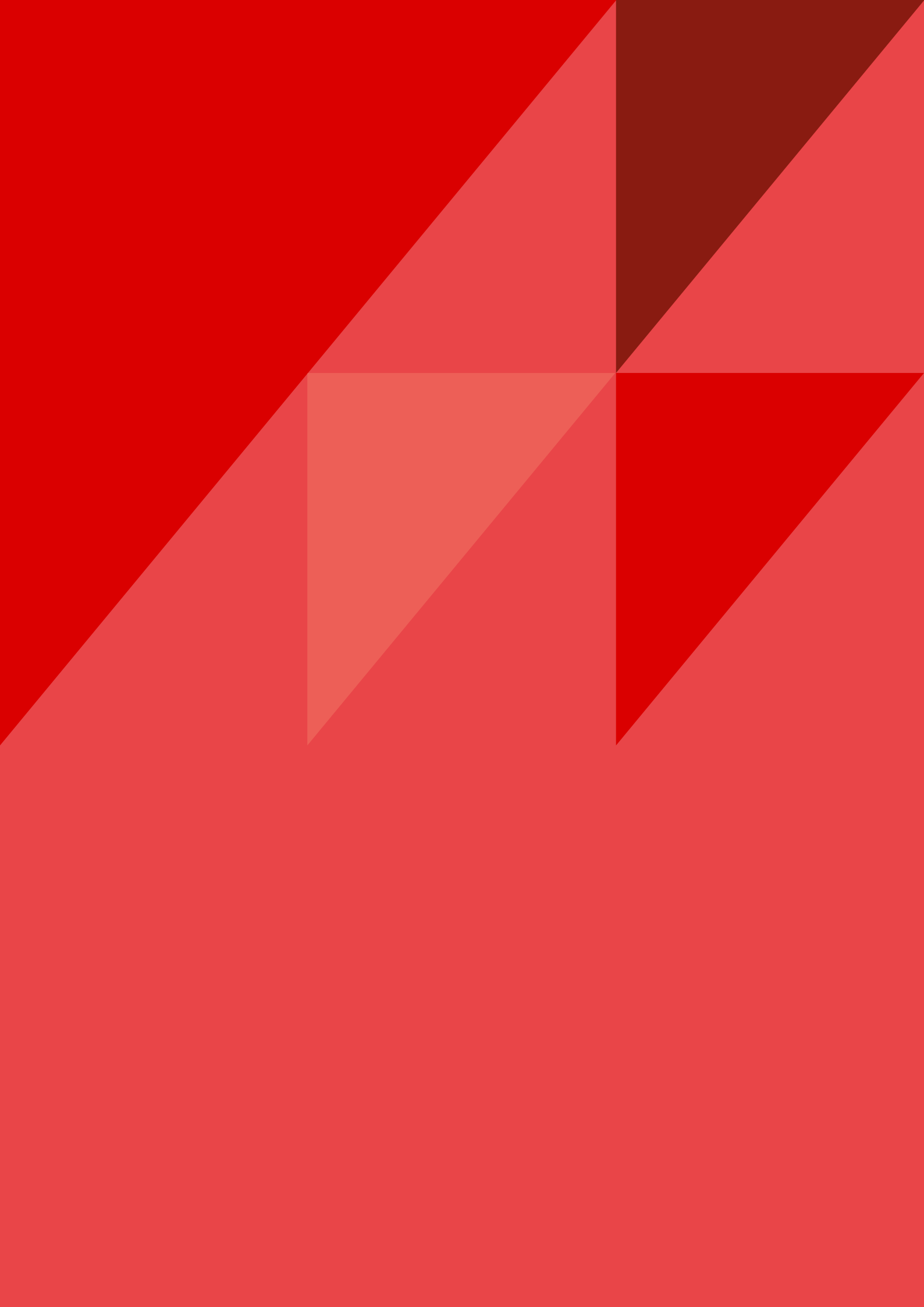
27

Werkblad 5 in de voetsporen van Multatuli

28

Begrippenlijst

29

Aan de leerkracht

Deze lessenserie is bedoeld voor leerkrachten die in hun groep of klas aandacht willen besteden aan het (onvoltooide) koloniale verleden van de stad Den Haag. De lessenserie is geschikt voor groep 7 en 8 van het primair onderwijs en klas 1 en 2 van het voortgezet onderwijs. Van 25 maart t/m 3 september 2023 is de tentoonstelling *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden* in het Haags Historisch Museum te bezoeken. De opdrachten in deze lessenserie staan op zichzelf en kunnen ook zonder museumbezoek worden uitgevoerd. Tijdens de tentoonstellingsperiode kunnen leerkrachten voor hun klas een museumles boeken en deze lessenserie gebruiken ter voorbereiding op een bezoek (les 1 en 2) en ter nabespreking van een bezoek (les 3). Leerkrachten die de tentoonstelling niet met hun klas gaan bezoeken, kunnen bij het geven van de lessenserie gebruikmaken van de suggesties beschreven bij “Geen museumles geboekt”.

Ter voorbereiding op de lessenserie raden wij leerkrachten aan om de publicatie *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden – De collectie* te lezen (gratis te downloaden via www.haagshistorischmuseum.nl). Deze publicatie bevat naast de teksten uit de tentoonstelling ook *Frequently Asked Questions* (FAQ's) die kunnen helpen om vragen van leerlingen te beantwoorden. Bij sommige opdrachten wordt verwezen naar een pagina uit deze publicatie. Wij raden daarom aan om de publicatie tijdens de lessen in ieder geval bij de hand te houden.

De lessenserie is als volgt opgebouwd:

Les 1: Het verleden (75 min.) - Wat is kolonialisme en wat heeft dat met Den Haag te maken?

Les 2: Het heden (90 min.) - Hoe werkt het koloniale verleden door in de stad van nu?

Les 3: De toekomst (90 min.) - Wat wensen de leerlingen voor de toekomst van Den Haag?

De lessenserie eindigt met de benodigde werkbladen om te kopiëren en een handige begrippenlijst.

Museumles Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden

Speciaal bij de tentoonstelling *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden* ontwikkelde het Haags Historisch Museum een museumles voor leerlingen uit groep 7 en 8 van en primair onderwijs en klas 1 en 2 van het voortgezet onderwijs. Tijdens deze museumles ontdekken de leerlingen de verhalen van Haagse inwoners die in verband staan met de koloniale geschiedenis, uit het verleden én heden.

Te boeken in de periode: periode 25 maart t/m 3 september 2023*

Duur: 75 minuten (PO) of 60 minuten (VO) Doelgroep: PO groep 7 en 8 en VO klas 1 en 2

Boeken via: educatie@haagshistorischmuseum.nl of 070 - 312 30 65

* Kijk op www.haagshistorischmuseum.nl voor de meest actuele data.

Mutatulistraat

Javastraat

Celebesstraat

Bataviastraat

Tulapstraat

De Slavernij

ONDER HET GEHE

En de Voorzittinge van

O A N V A N D

Doctor der Heylige God

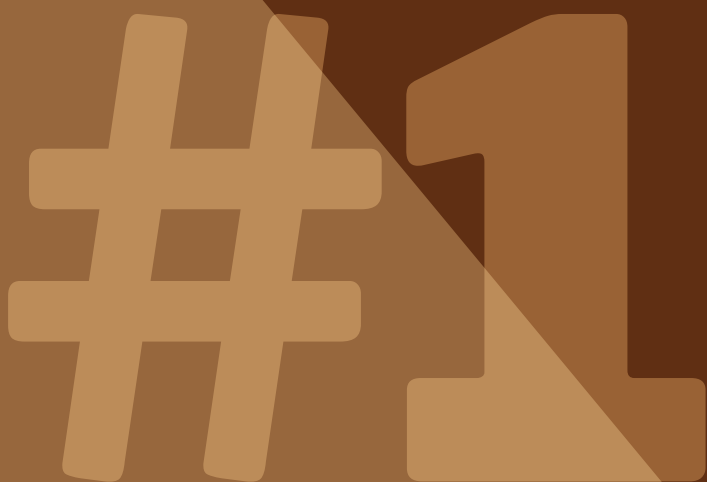
Kerkelyke Geschieden

in de Gem

JACOB SA J

AAN DE
DE HEER
Burgemeester
Reynders
Commissaris
CORNELIS
M. HARM
Amsterdam
M. CORNE
Sche
M. FERDIN
Regering
Bewindhe
ter
M. CORNE
uitgegeve
Com
PHIL

HET VERLEDEN

Duur: 75 minuten

Lesdoel: De leerlingen kunnen benoemen wat kolonialisme is en welke rol de stad Den Haag speelde in het koloniale systeem. Ook kunnen zij enkele voorbeelden geven van koloniaal erfgoed in de stad.

Van den Boschstraat

Billitonstraat

Sumatrastraat

Borneostraat

Celebesstraat

Curaçaostraat

Javastraat

Lombokstraat

Paramaribostraat

Jan Pietersz. Coenstraat

Balistraat

Van der Capellenstraat

Surinamestraat

Archipelbuurt

Van Heutszstraat

Haagse straatnamen in de tentoonstelling Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden, fotograaf Mike Bink.

aendelsstraat

Opdracht 1 Haagse straten

Een introductie op de lessenserie (duur: 15 min.)

Het koloniale verleden is op veel plekken zichtbaar in de stad Den Haag. Zo ook in straatnamen. Tijdens deze opdracht maken de leerlingen kennis met het thema van deze lessenserie.

- Gebruik werkblad 1. Verdeel de leerlingen in tweetallen. Geef ieder tweetal een straatnaam.
- Vertel de leerlingen dat de komende lessen in het teken zullen staan van een nieuw onderwerp, dat iets te maken heeft met de stad Den Haag. Dit onderwerp zit verstopt in de straatnamen die zij voor zich hebben liggen.
- Geef de tweetallen de volgende opdrachten:
 - a.) Waar in Den Haag bevindt zich deze straat?
 - b.) Waar verwijst deze straatnaam naar? (Een persoon? Een plek in de wereld? Wat kun je hierover vinden?)
- Zet via www.google.nl/maps een kaart van de stad Den Haag open. Laat enkele leerlingen hun straat op de kaart aanwijzen en vertellen over hun bevindingen. Wat zijn ze over deze straatnaam te weten gekomen? En kan de klas al raden wat het onderwerp wordt van de komende lessen?
- Vertel de leerlingen dat de komende lessen in het teken zullen staan van “Koloniaal Den Haag” (of: het koloniale en slavernijverleden van de stad Den Haag). Als je met de klas ook de tentoonstelling gaat bezoeken kun je hier ook over vertellen.

Tip

Sommige straatnamen verwijzen naar personen die later in deze lessenserie terugkomen. Zo horen de leerlingen in les 1 over Pieterszoon Coen, komen Van den Bosch en Tula langs tijdens een museumbezoek en treden de leerlingen in de voetsporen van Multatuli in les 3. Wijs de leerlingen op zulke momenten op de straatnamen uit deze opdracht. Wat betekent het nu eigenlijk dat een straat naar een persoon is vernoemd?

Opdracht 2 kolonialisme

(duur: 30 min.)

De tentoonstelling in het Haags Historisch Museum gaat over de rol die regeringsstad Den Haag speelde in het koloniale verleden. Om die rol te kunnen begrijpen, moeten de leerlingen eerst weten wat kolonialisme is. Dit ontdekken zij in deze opdracht.

- Schrijf op het (digi)bord het woord **kolonialisme**.
- Vraag de leerlingen alles te noemen wat bij hen opkomt bij dit woord. Schrijf met de leerlingen mee.
- Ga naar www.schooltv.nl en kijk de video "VOC en WIC - Handel en uitbuiting onder de Nederlandse vlag" (duur: 10 min).
- Stel samen met de leerlingen een definitie vast van het begrip kolonialisme. Maak daarbij gebruik van de begrippenlijst achterin deze lessenserie.
- In de video worden verschillende voormalige Nederlandse koloniën genoemd. Zet via www.google.nl/maps een kaart van de wereld open. Deel werkblad 2 uit. Kunnen de leerlingen aanwijzen welke gebieden door Nederland zijn gekoloniseerd? Wijs de gebieden aan op de kaart. Laat de leerlingen de gebieden op het werkblad omcirkelen. Zorg er in ieder geval voor dat de bekendste voormalig Nederlandse koloniën voorbij komen: Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden.
- In de begrippenlijst vind je ook de begrippen **trans-Atlantische slavenhandel** en **contractarbeid**. Bespreek met de leerlingen wat deze begrippen inhouden. Kunnen de leerlingen de route van de trans-Atlantische slavenhandel op de kaart tekenen? (Vanuit

Tip

Via www.schooltv.nl vind je nog veel meer informatieve video's als je zoekt op 'kolonialisme' en 'slavernij'.

Tekening met zicht op plantage 'Rust en Werk', maker onbekend, jaartal onbekend, Archief Evangelische Broedergemeente Paramaribo, Suriname.

Europa naar West-Afrika, vanuit West-Afrika naar Amerika, vanuit Amerika terug naar Europa.) En kunnen zij ook aangeven welke weg de contractarbeiders aflegden? (Vanuit China, India en Indonesië naar Suriname.)

- Het kan zijn dat er tijdens deze opdracht nieuwe vragen bij de leerlingen opkomen. Mooi! Schrijf alle vragen op en overleg hoe jullie op zoek gaan naar antwoorden. Mogen de leerlingen zelf onderzoek doen en hun bevindingen presenteren? Zijn de antwoorden misschien te vinden in de FAQ's in de publicatie *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden – De collectie*? Of bewaren jullie de vragen voor tijdens het museumbezoek? Maak hier afspraken over.

Opdracht 3 de rol van Den Haag

(duur: 15 minuten)

De stad Den Haag speelde een bepalende rol in het koloniale systeem. In deze opdracht vertel je de leerlingen hierover. In de vorige opdracht hoorden de leerlingen over het koloniale systeem van Nederland. Vertel de leerlingen nu over de rol van de stad Den Haag in dit koloniale systeem. Behandel de volgende punten:

- Als regeringsstad speelde Den Haag een bepalende rol in het koloniale systeem. In deze stad werden namelijk eeuwenlang beslissingen over de koloniën genomen die verstrekken gevolgen hadden voor de mensen in de koloniën. Dit gebeurde bijvoorbeeld vanuit het **ministerie van Koloniën** aan het Plein in Den Haag.
- De rijke bestuurders die vanuit Den Haag beslissingen namen, hadden vaak privébelangen bij de koloniën. Bestuurders hadden bijvoorbeeld zelf aandelen in de compagnieën en handelondernemingen, of bezaten zelf plantages.
- Regelmatig kwamen er mensen tegen het oneerlijke koloniale systeem in verzet. Dit gebeurde in de koloniën, maar soms ook in Nederland, bijvoorbeeld in Den Haag. Tijdens een eventueel museumbezoek horen de leerlingen hier meer over.

Geen museumles geboekt?

Tijdens de museumles horen de leerlingen de verhalen van enkele koloniale bestuurders en van mensen die tegen het koloniale systeem in verzet kwamen. Geen museumbezoek op de planning staan? Behandel dan zelf enkele verhalen uit de publicatie *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden – De collectie*. Enkele voorbeelden van koloniale bestuurders zijn: Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck (pag. 10), Godert van der Capellen (pag. 16), Johannes van den Bosch (pag. 18), Adriaan van der Gon Netscher (pag. 22). Enkele voorbeelden van mensen die in verzet kwamen tegen het koloniale systeem zijn: Tula (pag. 14), Pangeran Diponegoro (pag. 16) Eduard Douwes Dekker (pag. 20), Mohammad Hatta (pag. 30).

Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck, maker onbekend, ca. 1680, Rijksmuseum Amsterdam.

Van Aerssen van Sommelsdijck behoorde tot één van de rijkste families van Den Haag en was een derde eigenaar van de Sociëteit van Suriname.

Foto van Mohammad Hatta, maker onbekend, 1950, Universiteitsbibliotheek Leiden.

Hatta hield voor de rechtbank in Den Haag een pleitrede waarin hij betoogde dat Indonesië onafhankelijk moest worden van Nederland.

Lessuggesties

Opdracht 4 koloniaal erfgoed in de stad

(duur: 15 minuten)

In de vorige opdracht hoorden de leerlingen over de rol van de stad Den Haag in het koloniale verleden. Dit koloniale verleden is nog op veel plekken zichtbaar in de stad. De leerlingen ontdekken dit tijdens deze opdracht.

- Verwijs terug naar de beginopdracht van deze les: het koloniale verleden van Nederland is nog steeds zichtbaar in de straatnamen van Den Haag. Maar wie in deze stad over straat loopt, kan nog veel meer sporen van het koloniale verleden vinden. Hebben de leerlingen ideeën? Laat ze hier in tweetallen over nadenken of bespreek de vraag klassikaal. Je kunt denken aan: eetgelegenheden, winkels, gebouwen (voormalig ministerie van Koloniën, Mauritshuis), standbeelden (Nelson Mandela, Ghandi), vieringen (Keti Koti, Tong Tong Fair) en de inwoners van Den Haag zelf (op dit moment stamt ongeveer twintig procent van de inwoners van Den Haag af van mensen die te maken hebben gehad met koloniale onderdrukking, slavernij of contractarbeid).
- Sluit de les af met een vooruitblik naar de volgende les: dan ontdekken de leerlingen hoe het koloniale verleden doorwerkt in de stad Den Haag van vandaag.

Tip

Via www.haagseschoolplaten.nl/#!/slavernij vind je een schoolplaat met Haagse plekken en personen die te maken hebben met het slavernijverleden van Den Haag.

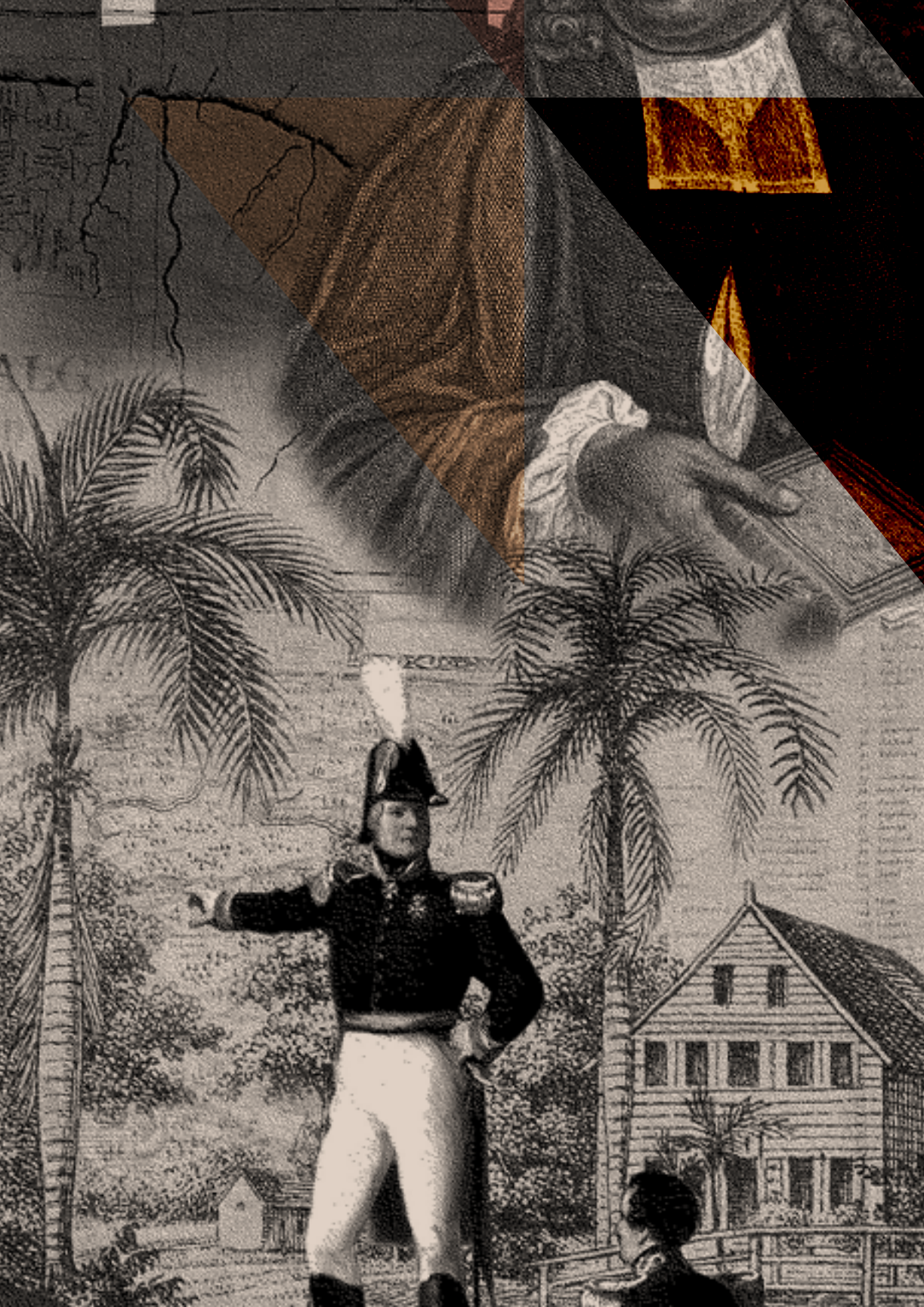

...der Stadt Amsterdam de de de
...F. POLL Schepen d Raad van
...van de Burgerij de de de
...an Oud & Nieuw Goudraan
...s teerdam de de de
...re van Vanterflein & Tenhoven
...Stadt Amsterdam als meede
...Waarlijkhe Compagnie
...dam de de de
...Rind van de Stad Amsterdam
...de Gop Geocreeverde
...sterdam de de de
...de Generale Geocreeverde
...de van Amsterdam de de de
...in d Raad van Amsterdam

...RANCOIS VAN ARSSEN VAN SOMMELSDYCK
Heers van Sommeldyk Plaat en den Bommel van
Heer van Spyk de Vice Admiraal van t Collegie
der Admiraeliten te Amsterdam de de de
WILLIAM HENDRIK PIJK Heers van BRAKEL & SOFLEN
Richter & Dykerad van Boest & Rengy de wegens de
Privatie van Gelderland Gedeputeerde in de
Generaals Reekenkamer de de de
M^{AN} CASPAR HARTSINCK alle DIRECTEUR
van d Male Geocree SOCIETEIT van SURINAME als meede
H^{ERS} & MEESTER JOAN HUBERT VAN M^{AN}
Gehuschevren van de zelve Societet de de de
weft in e Geensale Gaert van de Sprink van de
met alle Gehuschevren ingedragen van
HAAR EDELE GROOT AGTBAARHEE
Gehuschevren van de zelve Societet de de de
Alexander de Lorange de

...ELEER
...O V E
...idig tegen
...VELK,
...VAN DEN ALG
...og-Eerwaard
...HO
...de
...HAEK
...gemarie
...ES COMP
...EN VER
...het Laes
...D O
...U S

HET HEDEN

Duur: 90 minuten

Lesdoel: De leerlingen kunnen benoemen wat kolonialisme is en welke rol de stad Den Haag speelde in het koloniale systeem. Ook kunnen zij enkele voorbeelden geven van koloniaal erfgoed in de stad.

Opdracht 1 gedicht *Het huis van Oma Gran*

(30 min.)

In de tentoonstelling vertellen twintig inwoners van Den Haag aan de hand van een persoonlijk voorwerp hoe het koloniale verleden doorwerkt in hun leven. Een van die voorwerpen is het gedicht *Het huis van Oma Gran* van Fergus Koeiman. Hij schreef dit gedicht naar aanleiding van de maatschappelijke discussie over racisme. In deze opdracht behandel je dit gedicht klassikaal en onderzoek je met de klas wat racisme is.

- Deel werkblad 3 uit. Lees het gedicht *Het huis van Oma Gran* hardop voor.
- Vraag de leerlingen waarover zij denken dat dit gedicht gaat. Om hierbij te helpen, kun je het gedicht in verschillende stappen doornemen:

1. Oma Gran

- Wie was Oma Gran? Waar woonde zij? In wat voor tijd leefde zij?
- Wat is de relatie van de dichter tot Oma Gran? Wat betekent zij voor hem?

2. “Onzichtbaar, verborgen”

In de vijfde alinea schrijft Fergus Koeiman:

*Onzichtbaar, verborgen;
er niet toe durven doen.*

- Wat bedoelt hij hiermee? Waarom zou de dichter zich vroeger zo hebben gevoeld?
- Ken je dit gevoel?

3. “Verantwoordelijkheid om te vliegen”

*Het is mijn verantwoordelijkheid om te vliegen.
En om te blijven zweven,
zodat anderen kunnen zien dat ik vlieg.
Opdat zij ook durven te vliegen.*

- Wat zou de dichter bedoelen met “vliegen”? Waarom vindt de dichter dat hij nu moet vliegen?
- Voor wie zou de dichter een voorbeeld willen zijn?
- Wil jij zelf een voorbeeld voor anderen zijn? Hoe zou je dat kunnen doen?
- Ga naar www.schooltv.nl en kijk de video “Racisme – Het Klokhuis” (duur: 15 min).
- Bespreek met de leerlingen wat racisme is. Maak daarbij gebruik van de definitie in de begrippenlijst. Begrijpen de leerlingen het onderscheid tussen **discriminatie** en **racisme**?
- In de video wordt uitgelegd hoe racisme zijn oorsprong vindt in het koloniale verleden. Kunnen de leerlingen uitleggen hoe dat werkt?
- Maak nu de koppeling naar het gedicht van Fergus Koeiman. Stel de leerlingen de volgende vragen:
 - Zou het gedicht over racisme kunnen gaan? Waarom?

- Oma Gran, overgrootmoeder van Fergus Koeiman, werd geboren in slavernij. Hoe heeft dit slavernijverleden nog steeds invloed op het leven van Fergus Koeiman?
- De tentoonstelling in het Haags Historisch Museum heet *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden*. Kun je die titel uitleggen?

Tip

Het kan zijn dat het onderwerp racisme emoties oproept bij leerlingen. Misschien willen sommige leerlingen graag een persoonlijk verhaal delen. Dit kunnen verhalen zijn die henzelf zijn overkomen, of gebeurtenissen waar zij getuigen van zijn geweest. Let erop dat leerlingen zich niet verplicht voelen om een verhaal te delen, maar bied hen wel de ruimte om te durven vertellen. Zorg voor een veilig klimaat en laat leerlingen uitpraten.

Misschien delen leerlingen hun verhaal liever niet in een grote groep, maar wel graag met jou persoonlijk. Zorg ervoor dat dit mogelijk is.

Opdracht 2 debatteren

(60 min.)

Tijdens de vorige opdracht hebben de leerlingen ontdekt hoe het koloniale verleden doorwerkt in het heden. Ook leven er veel discussies in de maatschappij die met het koloniale verleden te maken hebben. Tijdens deze opdracht gaan leerlingen zelf in gesprek over die onderwerpen.

A. In groepen

(40 minuten):

- Verdeel de klas in groepen. Knip de stellingen van werkblad 4 los en verdeel ze over de groepen. Het is niet erg als meerdere groepen dezelfde stelling krijgen.
- Geef iedere groep de volgende opdracht:
 - Lees de stelling hardop voor. Ga nog niet met elkaar in gesprek, maar bepaal voor jezelf: Wat is je eerste gevoel bij deze stelling? Ben je voor of tegen? En waarom? Schrijf dit voor jezelf op. (5 min.)
 - Verdeel de groep in tweeën. De ene helft van de groep bedenkt argumenten vóór de stelling, de andere helft van de groep bedenkt argumenten tégen de stelling. Maak hierbij gebruik van een laptop, tablet of smartphone voor de lees- en kijktips. (20 min.)
 - Hebben jullie alle argumenten verzameld? Ga dan met elkaar in debat. Maak hierbij gebruik van onderstaande debatregels. De leerkracht kan helpen als debatleider, of jullie wijzen binnen je groep één leerling aan als debatleider. (15 min.)

Debatregels:

1. Luister goed naar elkaar en laat elkaar uitpraten.
2. Leg met voorbeelden uit waarom je iets vindt.
3. Durf ook toe te geven.
4. Val nooit iemand persoonlijk aan, maar altijd zijn boodschap.
5. Leg je neer bij de beslissing van de debatleider.

B. Klassikaal*(20 min.)*

Zijn alle groepen klaar met debatteren? Vraag de groepen dan klassikaal terug naar de bevindingen. Je kunt hierbij de onderstaande vragen gebruiken. Laat ook andere klasgenoten reageren op de bevindingen van een groep.

- Wat was jullie stelling? Kunnen jullie uitleggen wat jullie (aan de hand van jullie lees- en kijktips) over deze stelling te weten zijn gekomen?
- Wat waren de argumenten voor deze stelling? En wat waren de argumenten tegen deze stelling?
- Zijn jullie zelf van mening veranderd over deze stelling?

Sluit de les weer af met een vooruitblik. Tijdens een eventueel museumbezoek zullen de leerlingen kennismaken met persoonlijke voorwerpen van inwoners van Den Haag, die laten zien hoe het koloniale verleden doorwerkt in hun leven nu.

Geen museumles geboekt?

Tijdens de museumles ontdekken de leerlingen verhalen van inwoners van Den Haag die aan de hand van een persoonlijk voorwerp laten zien hoe het koloniale verleden doorwerkt in het heden. Geen museumles geboekt? De verhalen uit de tentoonstelling zijn ook te lezen in de publicatie *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden* – De collectie (pag. 40 t/m 79). Kopieer de verhalen en laat de leerlingen deze verhalen zelf lezen, of behandel een aantal verhalen klassikaal. Wat herkennen de leerlingen uit hun eigen leven?

Huiswerkopdracht

Vraag de leerlingen voor de volgende les een eigen voorwerp mee te nemen, dat een verband heeft met het koloniale verleden. Dit kan een familievoorwerp zijn met een koloniale geschiedenis, of een uiting van verzet tegen hedendaags racisme, maar bijvoorbeeld ook een alledaags voorwerp zoals een pak koffie, thee of suiker, een reep chocolade of een katoenen kledingstuk (alle grondstoffen voor deze producten werden verbouwd in de voormalige koloniën). De voorwerpen zullen laten zien dat het koloniale verleden ook invloed heeft op de leerlingen in deze klas.

Dyarusu sturu (stoel) van Marisol Kemmel.

Palu di funchi en palu di lele van Bea Martis.

Paspoort van Frank Kanhai.

Armband van Marisol Kemmel.

Preskammen en strijkbouten van Krofaya Kromanti.

Bandrecorder van Aroen Ramdas.

Saron Penerus, pekín (slaginstrument) van Orlando P. Kromopawiro.

DE TOEKOMST

Duur: 90 minuten

Lesdoel: De leerlingen kunnen verwoorden wat zij wensen voor de toekomst van Den Haag en ondersteunen deze wens met een eigen creatie.

Opdracht 1 reflectie

(15 min.)

Je hebt nu met de klas de tentoonstelling bezocht of zelf enkele verhalen uit de publicatie in de klas behandeld. In deze opdracht reflecteren jullie op die verhalen.

Reflecteer klassikaal op de verhalen die jullie hebben gehoord over koloniale bestuurders en verzetsstrijders van vroeger en inwoners van Den Haag nu. Gebruik hierbij de onderstaande vragen:

- Welk verhaal heeft de meeste indruk op je gemaakt? Waarom?
- Wat heb je over kolonialisme geleerd dat je nog niet wist?
- Heb je thuis iets verteld over de lessenserie? Zo ja, wat dan?
- Wat voelde je tijdens de lessen? Waren er momenten dat je je verdrietig voelde, of juist blij?
- Ben je door de verhalen anders gaan denken over de debatstellingen uit les 2?

Opdracht 2 in de voetsporen van Multatuli

(45 min.)

Multatuli kwam met zijn boek *Max Havelaar* in verzet tegen het koloniale systeem in Indonesië. In deze opdracht denken de leerlingen na over de vraag wat zijzelf belangrijk vinden. Net als Multatuli bedenken zij een manier om hun eigen boodschap over te dragen.

A. Klassikaal

(15 min.)

- Kijk met de leerlingen de video "*Max Havelaar – Een kritisch en revolutionair boek over Nederlands-Indië*" via www.schooltv.nl (duur: 8 min).
- Multatuli wilde met zijn boek *Max Havelaar* vertellen over de slechte behandeling van de Indonesische bevolking door het Nederlandse koloniale systeem. Stel de leerlingen de volgende vragen:
 - Veranderde er iets in Indonesië door het boek *Max Havelaar*?
 - Kennen jullie mensen van nu die proberen iets in de wereld te veranderen? (Denk bijvoorbeeld aan mensen als Greta Thunberg, Akwasi of Tim Hofman). Wat is hun boodschap? En hoe brengen zij die boodschap over?
 - Wat zou je zelf in de wereld willen veranderen? Maak jij je misschien zorgen om iets waar andere mensen geen aandacht voor lijken te hebben? Wat zou jij hen willen vertellen?
 - Multatuli gebruikte een boek om zijn boodschap over te brengen. Zou jij jouw boodschap ook via een boek willen delen? Of zijn er nu andere middelen om een boodschap over te brengen? Welk middel zou jij kiezen?

Tip

Een bekend kort verhaal uit *Max Havelaar* is "Saïdjah en Adinda". Uitgeverij Eenvoudig Communiceren heeft het verhaal in begrijpelijke taal herschreven. Het is geschikt om voor te lezen in de klas, of om de leerlingen zelf te laten lezen.

B. Individueel of in tweetallen*(30 min.)*

- Deel werkblad 5 uit. Aan het einde van de tentoonstelling *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden* kunnen bezoekers een eigen wens voor de toekomst achterlaten. Laat de leerlingen op het werkblad hun eigen wens invullen.
- Om iets te veranderen voor de toekomst, is het belangrijk om eerst het verleden te kennen. Laat de leerlingen op het werkblad de volgende opdrachten invullen:
 - Welk verhaal heb jij de afgelopen weken ontdekt dat je graag wilt vertellen aan anderen?
 - Welk middel kies jij om dit verhaal te delen? (Je kunt daarbij denken aan een tekening of kunstwerk, een kort verhaal, een gedicht, een brief aan een persoon uit de tentoonstelling, een vlog of een kort toneelstuk.)
- Geef de leerlingen minimaal een half uur de tijd om hun creatie vorm te geven. Loop rond in de klas en stel de leerlingen de vraag: zou jouw creatie kunnen helpen om jouw wens voor de toekomst te bereiken? Waarom?

Opdracht 3 tentoonstelling in de klas*(30 min.)*

- In de vorige les kregen de leerlingen de huiswerkopdracht om thuis op zoek te gaan naar een eigen voorwerp dat in verband staat met het koloniale verleden. Verzamel alle voorwerpen en laat de leerlingen hierover vertellen. Laat de leerlingen eventueel een tekstbordje bij hun voorwerpen schrijven.
- Richt in de klas een tentoonstellingsruimte in waar de voorwerpen en de tekstbordjes kunnen worden getoond. Je kunt de tentoonstellingsruimte aankleden met de creaties uit de vorige opdracht en de lintjes met persoonlijke wensen. Ook kun je andere bevindingen uit de lessenserie tentoonstellen, zoals de begrippenlijst, de straatnamen of prints van plekken in Den Haag die een verband hebben met het koloniale verleden.
- Nodig ouders of andere klassen uit om jullie tentoonstelling te bezoeken. Laat de leerlingen zelf over hun voorwerp vertellen of hun creatie opvoeren. De tentoonstelling laat zien wat de leerlingen de afgelopen lessen hebben geleerd en hoe het koloniale verleden van de stad Den Haag ook zichtbaar is in jullie klas.

Tip

Sluit de lessenserie feestelijk af met hapjes en drankjes met een link naar het koloniale verleden. Laat enkele leerlingen op zoek gaan naar typische gerechten uit Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden. Zorg ervoor dat de gerechten tijdens de tentoonstelling aanwezig zijn.

Buste van Multatuli in de tentoonstelling *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden*, fotograaf Simone Both.

Portrait of Lord Curzon, Viceroy of India, 1899-1905. Photographed by Sir George Frederic Watts, 1905. Victoria and Albert Museum, London.

Letter from Lord Curzon, Viceroy of India, to the Secretary of State for India, 1905. The letter discusses the proposed partition of Bengal and the resulting administrative changes. It is a handwritten document in English, dated 1905, and is part of the Curzon Papers at the India Office Library and Records, London.

Werkblad 1 Haagse straten

Javabrug

Van der Capellenstraat

Van Heutszstraat

Surinamestraat

Balistraat

Van den Boschstraat

Multatulihof

Van Aerssenstraat

Curaçaostraat

Paramaribostraat

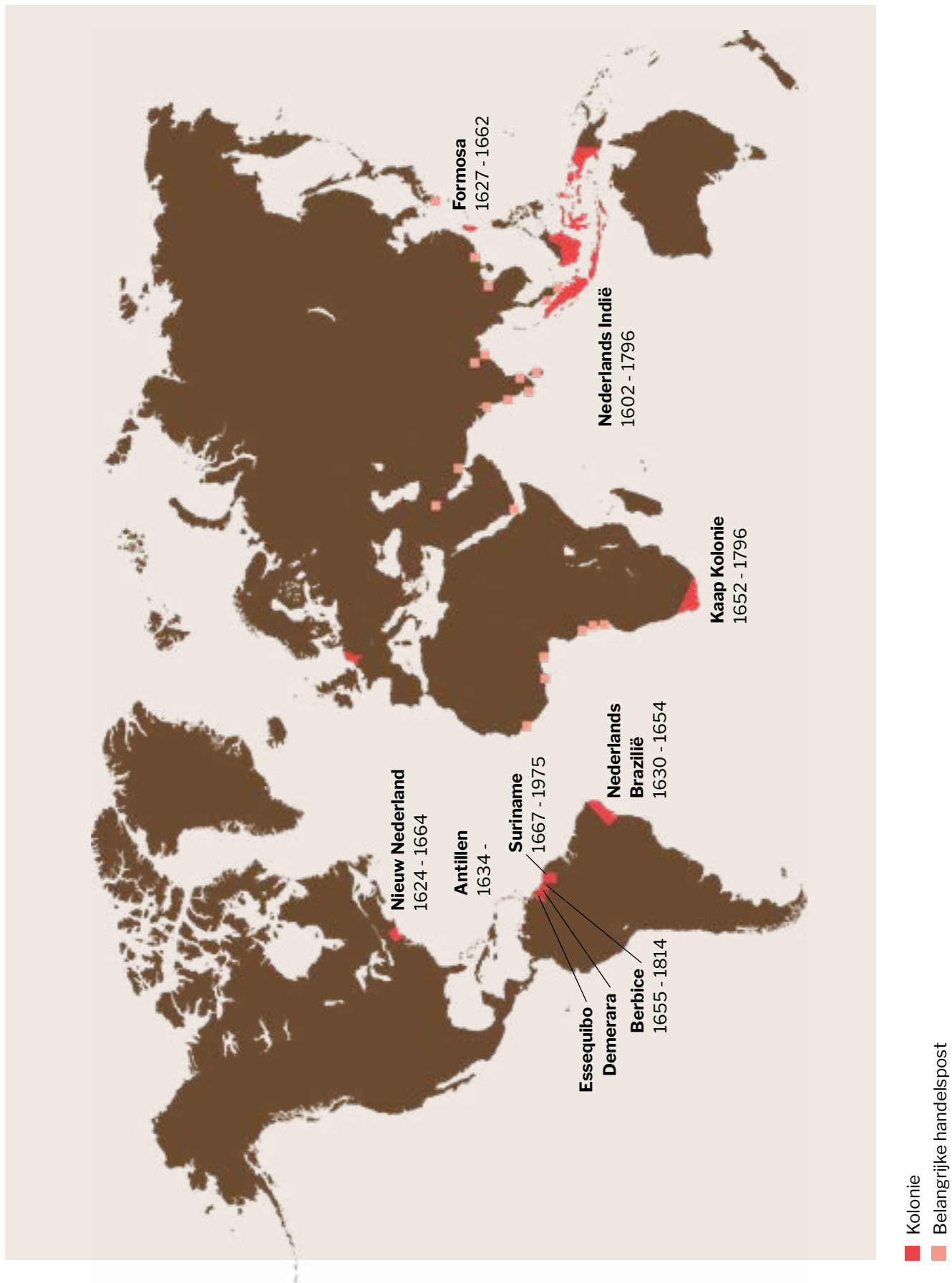
Atjehstraat

Anton de Komstraat

Jan Pietersz. Coenstraat

Tulapad

Werkblad 2 Nederlands kolonialisme op de kaart

Werkblad 3 gedicht

Het huis van Oma Gran

Door Fergus Koeiman

Vier generaties zitten er, tussen mij en mijn oma Gran.

Oma Gran is 99 jaar oud geworden. Acht jaar was ik, toen ik haar voor het eerst zag.

Oma Gran, haar ouders, zijn slaven geweest. Oma Gran is de moeder van mijn oma.

Oma Gran was een hele wijze vrouw.

Tot in de lengte van dagen zal ik mij verbonden voelen met oma Gran, want ik heb haar gezien. Ik kan de geuren van haar huis herinneren. Ik zie haar nog zitten op haar houten stoel, in haar houten huis.

Oma Gran had een gele jurk aan, met een wit doekje op haar hoofd. Een zwarte vrouw met blauwgrijze ogen... die niet meer konden zien. Oma Gran was blind.

Ooit was er een tijd dat zij wel kon zien. Ze heeft de wereld gezien en ze heeft de wereld begrepen. Ze begreep alle mensen en alle kinderen. Ik weet zeker dat ze God ook begreep.

Ik schrijf dit op,

omdat ik nu weet dat ik spreken moet.

Zwijgen is niet wat toekomt aan oma Gran,
haar ouders en haar grootouders.

De stem en adem van generaties,
werden onwillekeurig verstild, ontnomen.

Wie ben ik dan, om keer op keer,
in angst te blijven leven?

Onzichtbaar, verborgen;
er niet toe durven doen.
Het is juist nu dat ik moet weten,
Dat ik de wereld óók kan zien, en kan begrijpen.

Het is mijn verantwoordelijkheid om te vliegen.
En om te blijven zweven,
zodat anderen kunnen zien dat ik vlieg.
Opdat zij ook durven te vliegen.

Ik schrijf omdat ik nu kan schrijven,
het luik van mijn ziel staat open.
Ik ben een nazaat van oma Gran,
ik zal spreken omdat ik het kan.

Leven zal ik,
vrij van lichaam.
Vrij van geest,
in het huis van Oma Gran.

Werkblad 4 debatteren

Het koningshuis & excuses

In 2022 bood minister-president Rutte excuses aan voor de rol van Nederland in het slavernijverleden. Eerder deed hij dit ook voor het Nederlandse geweld in Indonesië. Sommige mensen vinden dat gek: waarom zou je sorry zeggen voor iets van vroeger? Voor iets dat je zelf niet hebt gedaan? Ook koning Willem-Alexander denkt na over die vraag. Hij laat onderzoeken wat het koningshuis verkeerd heeft gedaan in het koloniale verleden. Moet hij ook sorry zeggen?

Stelling:

Koning Willem-Alexander moet zijn excuses aanbieden voor de rol van het koningshuis in het koloniale verleden.

Lees- en kijktips:

- “Is het koningshuis betrokken bij het koloniaal bestuur?” (FAQ in publicatie, pag. 36)
- “Regering zegt sorry voor de slavernij” (via YouTubekanaal NOS Jeugdjournaal)
- “Rutte zegt sorry voor geweld in Indonesië” (via YouTubekanaal NOS Jeugdjournaal)

De overheid & onderwijs

In 2022 heeft de overheid van Nederland goed nieuws: zij gaat 200 miljoen euro uitgeven aan onderwijs over het slavernijverleden en racisme. Alle leerlingen moeten weten wat er vroeger is gebeurd. Wat een hoop geld! Maar... ondertussen gaat het taal- en rekenniveau van leerlingen op Nederlandse scholen al jaren achteruit. Is het niet veel belangrijker dat leerlingen goed kunnen lezen en schrijven? Waar moet de overheid haar geld aan uitgeven? Wat vind jij?

Stelling:

De overheid kan beter geld uitgeven aan ‘belangrijke’ vakken zoals taal en rekenen dan aan vakken als geschiedenis of burgerschap.

Lees- en kijktips:

- “Les over slavernij en racisme” (via www.schooltv.nl)
- “Kabinet: ‘Slavernijverleden krijgt stevige plek in onderwijs’” (via www.vosabb.nl)
- “Lessen in rekenen en taal nog steeds niet goed” (via YouTubekanaal NOS Jeugdjournaal)

De stad & koloniaal erfgoed

Prinsjesdag: tot kort geleden reed de koning op die dag in zijn Gouden Koets door Den Haag. Nu doet hij dat niet meer. Dit komt door een afbeelding op de zijkant van de koets, waarop slavernij staat afgebeeld. Nu vinden we dat niet meer kunnen. Maar er is in Den Haag méér dat verwijst naar het koloniale verleden. Denk aan straatnamen als *Jan Pieterszoon Coenstraat* en *Van den Boschstraat*. Aan het Plein staat een gebouw dat vroeger het **ministerie van Koloniën** was. Hier namen Nederlandse ministers vroeger beslissingen die grote, soms vreselijke gevolgen hadden voor mensen in de koloniën. Afbeeldingen van die ministers hangen nog steeds in dit gebouw. Kan dat nog wel? Wat vind jij?

Stelling:

Straatnamen en afbeeldingen die verwijzen naar koloniale bestuurders horen niet meer thuis in de stad Den Haag. De gemeente moet ze weghalen.

Lees- en kijktips:

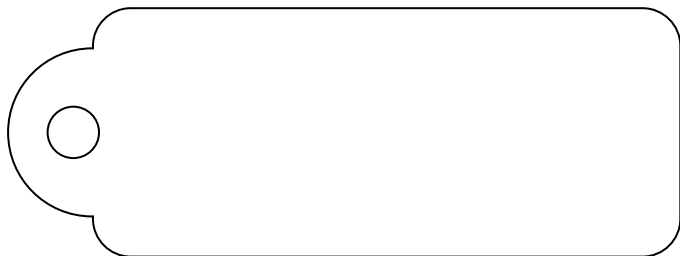
- “De Gouden Koets” (via “Ontdek” op www.haagshistorischmuseum.nl)
- “Johannes van den Bosch” (publicatie pag. 18-19)
- “Protesten en rellen bij standbeeld J. P. Coen in Hoorn” (via YouTubekanaal NOS Jeugdjournaal)
- “Waarom is er een ministerie van Koloniën?” (FAQ in publicatie, pag. 13)

Paneel uit het voormalig ministerie van Koloniën in de tentoonstelling *Koloniaal Den Haag, een onvoltooid verleden*, fotograaf Mike Bink.

Werkblad 5 in de voetsporen van Multatuli

1. Wat wens jij voor de toekomst van de stad Den Haag? Schrijf je wens hieronder op.

2. Beantwoord de volgende vragen:

Welk verhaal heb jij de afgelopen weken ontdekt dat je graag wilt vertellen aan anderen?

.....

.....

.....

Welk middel kies jij om dit verhaal te delen?

.....

.....

3. Maak hieronder een ontwerp voor jouw creatie:

.....

Begrippenlijst

Aziatische slavenhandel

Net als in Afrika worden in Azië eeuwenlang mensen tot slaaf gemaakt en verhandeld. Bijvoorbeeld in de Nederlandse kolonie Indonesië. Hier moeten tot slaaf gemaakten hard werken op plantages, in de mijnbouw, op scheepswerven of als huisslaaf.

In het gebied van de Nederlandse VOC zijn mogelijk tussen de 650.000 en 1 miljoen mensen verhandeld.

Contractarbeid

In 1863 wordt slavernij officieel afgeschaft. In werkelijkheid moeten tot slaaf gemaakten in Suriname nog verplicht tien jaar doorwerken, tot 1873. Vanaf dat jaar haalt Nederland mensen uit India en later Java (Indonesië) naar Suriname om het werk over te nemen. Eerder kwamen er ook al mensen uit China. Deze mensen krijgen een contract en worden daarom contractarbeiders genoemd. De contractarbeiders worden slecht behandeld en moeten hard werken. De aanvoer van mensen uit India stopt in 1917, die uit Java pas in 1938.

Discriminatie

Het buitensluiten of ongelijk behandelen van iemand, bijvoorbeeld om iemands geslacht, huidskleur, geloof, mening of seksuele geaardheid.

Kolonialisme

Een land speelt de baas over een gebied ergens anders in de wereld. Zo'n land dat de baas speelt heet een kolonisator. Vaak gebruikt een kolonisator veel geweld om een gebied te veroveren. Om zoveel mogelijk geld te verdienen, laat de kolonisator de inwoners van het veroverde gebied hard voor zich werken. Of de kolonisator haalt mensen uit andere landen naar het gebied om het zware werk te doen.

Nederland is zo'n kolonisator geweest. Bekende kolonies van Nederland waren Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden.

Ministerie van Koloniën

Als de VOC en WIC zijn opgeheven, wordt de Nederlandse regering de baas over de koloniale gebieden. In Den Haag komt een apart ministerie van Koloniën. Dit ministerie besluit over alles wat er in de koloniën gebeurt. In 1959 houdt het ministerie op met bestaan, maar het gebouw staat er nog steeds, aan het Plein in Den Haag.

Racisme

Vorm van discriminatie, maar dan op basis van huidskleur of afkomst.

Racisme en kolonialisme hebben veel met elkaar te maken. Om kolonialisme en slavernij goed te praten, bedachten witte mensen lang geleden dat zwarte mensen en mensen van kleur minder waard zijn dan zichzelf. Dit idee heeft lang bestaan en leeft, bewust of onbewust, nog voort in de hoofden van mensen, tot op de dag van vandaag.

Tot slaaf gemaakte

Iemand die gedwongen wordt hard te werken zonder daar een salaris voor te krijgen en niet vrij is om zelf uit die situatie te stappen. Bij het weigeren van werk wordt iemand gestraft, bijvoorbeeld met fysieke mishandeling.

In tegenstelling tot de verouderde term 'slaaf' geeft de term 'tot slaaf gemaakte' nadrukkelijk aan dat iemand niet vrijwillig in slavernij is beland, maar onder dwang door een ander in deze situatie is gebracht.

Trans-Atlantische slavenhandel

Eeuwenlang gaan Europeanen naar Afrika om daar mannen, vrouwen en kinderen tot slaaf te maken. Per schip brengen zij de tot slaaf gemaakten vanuit Afrika naar Amerika. Ver weg van huis moeten de tot slaaf gemaakten daar hard werken, onder zware omstandigheden. Hun werk levert veel geld op voor de Europeanen.

Ook Nederland deed hier aan mee. Ongeveer 600.000 mensen zijn door Nederland verkocht via de trans-Atlantische slavenhandel.

Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC)

Nederlands bedrijf dat tot 1798 naar Azië gaat om geld te verdienen. Dit gaat meestal samen met het veroveren van gebieden en het uitbuiten van mensen.

West-Indische Compagnie (WIC)

Nederlands bedrijf dat tot 1792 naar Afrika en Amerika gaat om geld te verdienen. Dit gaat meestal samen met het veroveren van gebieden en het uitbuiten van mensen.

Notities

[illegible]

Notities

[illegible]

Jaarlijks worden in Den Haag op verschillende locaties gebouwen opgetrokken uit de lokale- en stadsvervolggeschiedenis herijnd. Tijdens deze maanden herdenken we samen en samenlevend het leed en verlies van miljoenen Joodse Nederlanders en de vernietiging van de Joodse gemeenschap.

Deze herdenkingen passen bij de verschillende soorten verdriet die we kennen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, momenten van verdriet en verlies. Het is een generatie die niet meer leeft.

Waarom herdenken we? Herdenken is een persoonlijke, ook culturele, taak. Het is een manier om ons te verbinden met het verleden, om te begrijpen hoe het is gekomen tot wat er is. Het is een manier om te leren van het verleden, om te voorkomen dat het zich herhaalt. Het is een manier om te hopen op een betere toekomst.

VERHALEN OVER LEVEN

STORIES ABOUT LIFE

Throughout each year, events from national and Jewish history are commemorated in The Hague. During these months, descendants and survivors remember the suffering and resilience of ancestors and Jewish life.

These commemorations are constantly evolving; different speakers, artists, and activists bring new perspectives and new generations of Jews to the table.

For many people, remembering alone is not enough. Education is key. That is why many are committed to researching, collecting, preserving and teaching the history of Jews, works, documents and creative plays, for example. This creates awareness about the complexity of life and it also contributes to the healing of intergenerational trauma and to breaking through invisibility of history and institutional racism.

Herdenkingsmomenten

1 april	Herdenking van de Joodse Holocaust
1 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
2 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
3 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
4 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
5 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
6 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
7 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
8 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
9 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
10 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
11 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
12 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
13 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
14 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
15 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
16 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
17 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
18 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
19 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
20 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
21 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
22 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
23 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
24 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
25 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
26 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
27 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
28 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
29 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
30 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust
31 mei	Herdenking van de Joodse Holocaust

Commemorative events

1 april	Commemorative event
1 mei	Commemorative event
2 mei	Commemorative event
3 mei	Commemorative event
4 mei	Commemorative event
5 mei	Commemorative event
6 mei	Commemorative event
7 mei	Commemorative event
8 mei	Commemorative event
9 mei	Commemorative event
10 mei	Commemorative event
11 mei	Commemorative event
12 mei	Commemorative event
13 mei	Commemorative event
14 mei	Commemorative event
15 mei	Commemorative event
16 mei	Commemorative event
17 mei	Commemorative event
18 mei	Commemorative event
19 mei	Commemorative event
20 mei	Commemorative event
21 mei	Commemorative event
22 mei	Commemorative event
23 mei	Commemorative event
24 mei	Commemorative event
25 mei	Commemorative event
26 mei	Commemorative event
27 mei	Commemorative event
28 mei	Commemorative event
29 mei	Commemorative event
30 mei	Commemorative event
31 mei	Commemorative event

Rosa Bloem-Mink

“Met deze pannen leeft hij voort.”

“He lives on through these pans.”

Pannenset
Cookware set

Rosa Bloem-Mink is a Dutch Jewish woman who lived during the Holocaust. She was born in 1912 in Amsterdam and died in 1942 in Auschwitz. She was a member of the Dutch Resistance and was involved in the rescue of Jews. She was also a writer and a journalist. Her story is told in the book 'Pannenset' by Rosa Bloem-Mink.

The book 'Pannenset' is a collection of stories about the lives of Dutch Jews during the Holocaust. It is written by Rosa Bloem-Mink, a Dutch Jewish woman who lived during the Holocaust. The book is a collection of stories about the lives of Dutch Jews during the Holocaust. It is written by Rosa Bloem-Mink, a Dutch Jewish woman who lived during the Holocaust.

2023

2022

Diana Miel:

**"Zo geef ik
de inheemse
cultuur door."**

"This is how
I pass on
the indigenous
culture."

*Setting on blading
Herblanca and clothing*

Herblanca is a traditional indigenous garment from the region of the Yucatán Peninsula. It is a long, narrow, rectangular piece of fabric, often made of cotton or wool, and is decorated with intricate patterns. It is worn as a shawl or a skirt, and is a symbol of indigenous identity and culture.

Herblanca is a traditional indigenous garment from the region of the Yucatán Peninsula. It is a long, narrow, rectangular piece of fabric, often made of cotton or wool, and is decorated with intricate patterns. It is worn as a shawl or a skirt, and is a symbol of indigenous identity and culture.

Kristyia Kromm:

**"Het herinner
mij aan de
geschiedenis
die ik heb
meegekregen"**

"It reminds me
of the history
I was given."

Pressing combs and leuca

Pressing combs and leuca are traditional indigenous tools used for weaving. The pressing comb is a long, narrow, rectangular piece of wood with a series of small, pointed teeth. The leuca is a small, round, wooden object used for weaving. These tools are symbols of indigenous identity and culture.

Pressing combs and leuca are traditional indigenous tools used for weaving. The pressing comb is a long, narrow, rectangular piece of wood with a series of small, pointed teeth. The leuca is a small, round, wooden object used for weaving. These tools are symbols of indigenous identity and culture.

Deze lessenserie verscheen in 2023 bij de tentoonstelling *Koloniaal Den Haag*,
een onvoltooid verleden in het Haags Historisch Museum.

Vormgever | Spinner en Langkous

**Haags
Historisch
Museum**

Korte Vijverberg 7, Den Haag | www.haagshistorischmuseum.nl
Contact: educatie@haagshistorischmuseum.nl | 070 – 312 30 65